

Zoals wij zijn zo wordet gij

Is de werkwoordspelling logisch of etymologisch?

Frans Daems (Universiteit Antwerpen)

verschenen in: R. Haest, L. Van Waes & D. De Caluwé (eds.) (2002). *Communicatief bekeken: Liber amicorum Stijn Verrept*. Mechelen: Kluwer, p. 42-54.

abstract

The problems with the orthography of Dutch verb forms (word/wordt, beloont/beloond, geschiede/geschiedde, vergrote/vergrootte, etc.) have been there for a few centuries. They originated in the fact that the phonetic spelling of Middle Dutch verb forms started getting replaced in the 18th century by an etymological orthography, which went on spelling some characteristics of the obsolete conjugation although the morphophonology of these forms had changed through apocope and syncope of schva (e.g. 'vinde' and 'vindet' were shortened to homophonous 'vind' and 'vindt'). This led in the nineteenth century to a seemingly perfect representation in spelling of the morphology of verb conjugation. In fact this was still an etymologically motivated spelling, which was probably still accessible to learned writers. But in the 20th and 21st century the psychological reality of this perfectly logical spelling is dubious, and homophones lead to conflicts with the writer's memory.

Problemen met de logische werkwoordspelling

Wie de werkwoordspelling in het Nederlands vanuit het perspectief van een taalkundige bekijkt, moet het toegeven: op taalkundig beschrijvend vlak vormen de werkwoorden één van de meest helder en ondubbelzinnig beregelde domeinen in de Nederlandse spelling. (Sandra e.a. 2001, p. 5) Ze volgt zonder meer het morfologische principe dat er ook voor zorgt dat *paard* en *paarden* gelijk met d gespeld worden. Het morfeem (de werkwoordstam) *stel* wordt gelijk gespeld in *stellen, stel, stelt, stelde, gesteld, gestelde*. Zo wordt ook het morfeem *voed* gelijk gespeld in *voeden, voed, voedt, voedde, gevoed, gevoede*.¹ De analogieregel, een verbijzondering van het morfologisch principe, voegt een morfeem geschreven als <t>, <de>, <d> en <e> toe aan zowel *stel* als *voed* in de net genoemde vormen. Bovendien zorgt een algemene spellingregel ervoor dat een dubbele identieke consonant aan het wordeinde tot één enkele gereduceerd wordt: *gevoed*, net zoals ook *gezet* of *hij zet* met één <t>, of *iets vies* met één <s> (vgl. met *iets nieuws*).

Hoewel die werkwoordspelling perfect logisch beregeld heet te zijn, en de morfosyntactische afleiding van werkwoordvormen orthografisch perfect lijkt af te beelden, moeten we constateren dat ondanks al die perfectie ook hooggeletterden niet kunnen voorkomen dat ze sommige werkwoordvormen in eerste instantie fout spellen, en pas bij het nakijken de fouten - meestal - herstellen, hoewel ook dat niet altijd lukt zoals in de volgende, soms ogenschijnlijk paradoxale, uit het leven gegrepen voorbeelden, geplukt bij neerlandici, taal- en cognitief-psychologen, een minister van onderwijs, de hoofdredacteur van Knack enz.:

In de tabel staan de volgende tewerkstellingspercentages als lesgever *vermeldt* voor de coördinatoren [...]

Schaf die toelatingsexamens af en *biedt* middelbare scholieren een verplichte, maar niet bindende selectieproef aan [...]

Maar het feit dat kennis steeds sneller *verouderd* is ook een niet te ontkennen factor.

Onderzoek toonde aan dat disposities van zowel de actor als het object tegelijkertijd kunnen optreden (zie Ham & Vonk, submitted), maar *geld* dit ook voor circumstantiële attributies?

[...] de *weggepraatte* bezwaren [...]

Bij onderzoek dat we de laatste jaren aan de Universiteit Antwerpen hebben uitgevoerd bij kinderen en jongeren van het derde jaar van de lagere school tot en met het laatste jaar s.o., hebben we kunnen aantonen dat zulke foute spellingen ontstaan als gevolg van de geautomatiseerde werking van onze hersenen. (o.m. Daems 1999; Sandra e.a. 1999; Daems 2000; Sandra e.a. 2001). Wanneer we een woordvorm moeten opschrijven die al in ons geheugen opgeslagen ligt dringt ons geheugen ons op volkomen geautomatiseerde wijze de opgeslagen grafie op, nog voor we de kans hebben gehad de juiste spelling te berekenen. In het geval van homofone maar heterografe woordvormen behorend tot hetzelfde paradigma, b.v. *word* en *wordt*, doet zich een frequentie-effect voor. Doordat de frequentie van *wordt* (freq. 163.215 in INL 1996) veel hoger is dan die van *word* (freq. 770) is de kans groot dat *ik word* ten onrechte als *wordt* uit de pen vloeit, en is de kans klein dat *hij wordt* verkeerdelijk als *hij word* op het papier komt. Zo

kun je op borden van de Nederlandse Bond tegen het vloeken een papegaai zien zeggen: *wordt geen naprater*. Of roept het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap de bakker op met: *bakker, wordt wakker*. Bij *antwoord* en *antwoordt* liggen de frequenties andersom en vinden we bijgevolg vaker de fout *hij antwoord* dan *ik antwoordt*.

De problemen doen zich voornamelijk in twee gevallen voor. Op de eerste plaats bij het spellen van homofone vormen van werkwoorden die in hun paradigma een vorm hebben waarin het foneem /d/ voorkomt, wat als gevolg van de morfosyntactische spelling leidt tot niet-homografe legitieme paren waarbij <-t> en <-d> met elkaar concurreren, en ook <-d> en <-dt>. Zo hebben we *verzoent* en *verzoend* naast *verzogende*; *beantwoord* en *beantwoordt*. Op de tweede plaats, maar minder frequent volgens onze gegevens, zijn er problemen met werkwoorden waarvan de stam eindigt op een onderliggend foneem /t/ of /d/, te spellen als resp. <t> en <d>, en waar de keuze gemaakt moet worden tussen twee flexiormorfemen: resp. /-e/ of /-te/ en /-e/ of /-de/. In de spelling gaat het dan om de keuze tussen enkele of dubbele <t> en enkele of dubbele <d>. Met een paar voorbeelden: *verzogte* of *verzogtte*, en *beantwoorde* of *beantwoordde*. Dat de concurrentie niet altijd het hele woord betreft blijkt uit fouten als *lachtte* en *peste*, waar de frequentie van *-chtte* en *-ste* hoger is dan die van *-chte* en *-ste* (Daems 1999).

Andere logica's

In principe is er een andere logica voor de werkwoordspelling mogelijk. Tussen 17e en 19e eeuw zijn daar ook voorstellen toe gedaan en zijn die ook in praktijk gebracht.

In 1612 heeft Van der Schuere (1612/1939, p. 14-15) het schrijven van <d> voorgeschreven bij woordvormen, werkwoorden en andere woorden, wanneer “die in D verlangen”, volgens een gelijkvormigheidsregel waarbij verlenging als heuristisch gebruikt wordt. Van der Schuere geeft bijvoorbeeld: *glad-gladde*, *bereyd-bereyden*, *beduyd-beduyden*, *ruymd-ruymde*, *vierd-vierden*. Persoonsvormen 3e pers. tegenwoordige tijd spelt hij consequent zo, maar uit zijn werk kun je niet opmaken hoe hij persoonsvormen 2e persoon (waarschijnlijk met *gij*) zou spellen.

Enkele jaren later schrijft Ampzing (1628, p. 173-174): “So schrijf ik ook inde werk-woorden den derden persoon in't eenvoudig getal vande verkondigende maniere met eene *d*, om 'tgevolg van den eersten persoon in den onvolmaecten tijd, in die woorden die dat gevolg hebben: als hy leerd, ik leerde: Maer den tweden persoon spelle ik ofte met eene *t*, ende dat ofte om't gevolg vanden tweden persoon in't veelvoudig getal: gy stoot, gy stootet: ofte als de *t* wel eygentlijk geen gevolg en beduyd, maer slechts in beyde getallen op't eynde blijft, wordende het meervoud ghemaect met byvoeginge van eene *e* voor de *t*: gy leert, gy leeret: ofte ook met eene *d*, om't gevolg naer den aerd der woorden: gy arbeyd, gy arbeydet. De deelnemende woorden volgen ook desen regel des gevolgs: bemind, beminde.”

Een veralgemeende toepassing van het gelijkvormigheidsprincipe bij de spelling van werkwoorden vinden we in de teksten bij de prenten over de beroepen van de gebroeders Luyken (1694), bijvoorbeeld bij de prent over de ‘apoteeker’:

Gelyck het Huys der Aartseny
Voor 's lichaams quaal en kranckheid sy,
Soo is, voor al die heyl begeeren,
Terwyl haar 't leed der zielen *queld*,
Een winckel, ryck'lyck *toegesteld*,
Die *word* genoemd, het woord des heeren.

L. Ten Kate (1723, p. 109) liep niet hoog op met de discussies van zijn tijdgenoten over *Spelkonst*: “Zeg liever *Spil- of Quelkonst*: want over al het *Grammaticael* word zo veel mondelinge kibbeling niet gemaakt, als over die beuzelarije alleen.” Werkwoordspelling heeft hij niet apart behandeld, maar uit zijn werk kan men toch een consistent systeem afleiden. De eindconsonant /t/ spelt hij in persoonsvormen en voltooiden deelwoorden fonetisch als <t> wanneer de stam niet op /d/ eindigt: b.v. *het groeit*, *de beesten zijn verjaagt*. Persoonsvormen in de verleden tijd op /te(n)/ of /de(n)/ spelt hij eveneens fonetisch: *maakte*, *groeide*, *beantwoordeden*. Bij werkwoorden met stam op /d/ spelt hij volgens het gelijkvormigheidsbeginsel de eindconsonant /t/ als <d> in persoonsvormen tegenwoordige tijd (*word*), sterke persoonsvormen verleden tijd (*vond*, *deed*, *wierd*) en adjectivische voltooiden deelwoorden (“*een verjaagd beest* eeven gelijk men zégt *een verjaagde wolf*”). (Ten Kate 1723, p. 126-127 en passim)

In zijn in Antwerpen voor het eerst in 1761 verschenen Nieuwe Nederduytsche spraek-konst spelt Jan des Roches volgens Couvreur (1973, p. 59) de eindklank /t/ als <d> in de tegenwoordige en verleden tijd van werkwoordstammen op *d*, bijvoorbeeld *ik word - hy word, hy had, gy wierd, hy wierd, gy zoud* (naast *hy zou(de)*). De spelling *wordt* met *-dt*, zoals bij Siegenbeek (1804), bestempelde Behaegel in zijn Verhandeling over de Vlaamse spelkonst (1837-1838) als “hollandsche spelling [die] tegenstrydig is met de erkende en aengenomene taelgronden onzer natie”; die natie zijn de ‘Vlaemsche Belgen’ van na 1830 (Couvreur 1973, p. 62). Hij schrijft voor: *gy/hy word, houd, vind, zend; gy/hy zond* en *gy/hy zoud*. Voor zover we kunnen zien lijkt het daarmee echter of Des Roches en Behaegel nog op de lijn van de ‘Hollander’ Ten Kate zaten.

Werkwoordspelling tussen 13e en 17e eeuw

De sleutel tot het begrip van het ontstaan van de nu nog geldende werkwoordspelling is te zoeken in de apocope en syncope van de sjwa, weergegeven met <e>. Zulke sjwa’s kwamen veelvuldig voor in de vervoegingsuffixen die we in vroege Middelnederlandse teksten aantreffen. Ze gaan terug op volle Oudnederlandse klinkers (Van den Toorn e.a. 1997, p. 56-57). Voor het sterke werkwoord *liden* (‘gaan’) geeft Van den Toorn e.a. (1997, p. 114) de volgende vervoegingsvormen in het Vroegmiddelnederlands op:

	persoon	presens		preteritum	
		indicatief	conjunctief	indicatief	conjunctief
ev.	1	lide	lide	leet	lede
	2	lides	lides	leets	ledes
	3	lidet	lidet	leet	lede
mv.	1	liden	liden	leden	leden
	2	lidet	lidet	ledet	ledet
	3	liden	liden	leden	leden

Daar komen nog de imperatieven enkelvoud en meervoud bij: *lide* en *lidet*; het tegenwoordige en voltooid deelwoord *lidende* en *gheleden*; de infinief *liden* en het gerundium *lidenne*.

Volgens Van den Toorn e.a. (1997, p.116) ziet de verbuiging van het zwakke werkwoord *leren* er als volgt uit:

	persoon	presens		preteritum	
		indicatief	conjunctief	indicatief	conjunctief
ev.	1	lere	lere	leerde	leerde
	2	leres	leres	leerdes	leerdes
	3	leret	leret	leerde	leerde
mv.	1	leren	leren	leerden	leerden
	2	leret	leret	leerdet	leerdet
	3	leren	leren	leerden	leerden

Daar komen nog de imperatieven enkelvoud en meervoud bij: *lere* en *leret*; het tegenwoordige en voltooid deelwoord *lerende* en *gheleert*; de infinief *leren* en het gerundium *leren(n)e*. Met de vorm *gheleert* voor het voltooid deelwoord geeft Van den Toorn (1997) een vorm die ongetwijfeld een grote frequentie had in het Middelnederlands. Toch had dit boek een beter inzicht in de historische systematiek gegeven als het de meer oorspronkelijke vorm had gegeven. Van Loey (1960, p. 61-62) schrijft immers dat het participium perfecti “der zwakke werkwoorden wordt gevormd door *ge-* en *-ed* (geschreven *-et*): *gheclaghet, gheminnet*.² De volle vorm op *et* is vooral te vinden na *z, g, v, w*, voorts om metrische redenen. In jongere taal overheerst de korte vorm: *ghemint*.”

Al in de oudste Vroegmiddelnederlandse teksten komen geapocopeerde en gesyncopeerde naast volle vormen voor, weliswaar met verschillen tussen 1e, 2e en 3e persoon enkelvoud, en met variatie binnen dezelfde tekst. De Statuten van de Gentse leprozerie uit 1236 vertonen bij de derde persoon enk.

presens in de meeste gevallen nog geen syncope, zegt Gysseling (1963, p. 18: o.m. *betoget, bliuet, bringet, dinket* (naast *dinct*), *boudet, setet, stichted, werdet, wondet*. Toch wijst hij erop dat er ook gesyncopeerde vormen voorkomen: o.m. *betamd, dinct* (naast *dinket*), *ét* (naast *etet*), *noded, schint, speld* enz. Gysseling heeft bij het verleden deelwoord naast volle vormen ook gesyncopeerde aangetroffen, b.v. *beprouet, besmettet, gesendet, ten gesetteden tiden, gestichtet* naast *besiect, gedéld, gegord, gelúd, gemaect, gesette dinge, getrúst*.

In de Keure van graaf Willem II van Holland aan Middelburg in 1254 (INL 1998) valt het op dat er veel meer gesyncopeerde dan volle werkwoordvormen voorkomen, en dat <d> globaal genomen veel vaker dan <t> die gesyncopeerde vormen afsluit. Dat geldt althans voor persoonsvormen 3e persoon en voltooide deelwoorden, persoonsvormen 2e pers. komen er niet in voor. Enkele voorbeelden: *heued ghetoget, heft, sine wonden toeghd, staed, wond, ghenond word, doet slaed, hi verboerd dat hoefd, blijfd / blijft / blijd, werpd, ghefd, brekd, ghaed, coemt / comt / comd, draghd / draechd* enz.

In deze ambtelijke teksten uit 1236 en 1254 eindigt geen enkele persoonsvorm op <dt>.

In Jacob van Maerlants *Der naturen bloeme* (INL 1998), einde 13e eeuw, wisselen volle en gesyncopeerde vormen van persoonsvorm 3e pers. enk. teg. tijd, 1e pers; enk. verl. tijd, en volt. deelwoord met elkaar af. Omdat dit werk in versvorm is zou de keuze tussen beide met het versritme te maken kunnen hebben. Voorbeelden: *Jacob van merlant die dit dichte, ic vensede, ic pensede, draghet, plinius die comet, spreket, got sende, makede, makeden, ghemaket, smaket, dies wart hi ontledet, datmen vindet, die zee uoedet, dat de mensce hem seluen vertert met te doene dat hi beghert*. Bijna altijd lijkt de spelling van de werkwoorden fonetisch. Dat geldt bijv. ook voor de preteritumvorm *dichte*. Toch komen er een paar gesyncopeerde vormen in voor die op <dt> eindigen: (1) de imperatiefvormen *bidt* en de vorm *mildt* (7583), welke laatste vorm niet gemotiveerd lijkt; (2) een klein aantal persoonsvormen 3e pers. enk. teg. tijd: *uoedt, bediedt, bindt, broodt*; (3) een enkele persoonsvorm 3e pers. enk. verl. tijd: *dedt*; en (4) een paar voltooide deelwoorden: (10268) *die van rinieren es ghebarde* (gebaard), (13637) *die sijn vervoudt*.³

Een tamelijk gelijkend beeld vinden we in de Beatrijs (INL 1998), die een honderdtal jaar jonger is dan Maerlants werk. Slechts één enkele keer komt een vorm op <dt> voor: de imperatief *bidt*.

Maria, Vrouwe, oft ghi *ghebiet*,

Bidt vore mi ende mine II jonghere,

Dat wi niet en sterven van honghere. (verzen 438-440)

Voor de rest worden de werkwoordvormen fonetisch gespeld.

Op de overgang van Middel- naar Nieuwnederlands hebben we de werkwoordvormen onderzocht in het Mattheusevangelie in de bijbel van Vorsterman (1528, editie 1544), en honderd jaar later in de Statenbijbel (1637, editie 1663). Hoewel tussen die twee vertalingen iets meer dan een eeuw ligt, vinden we dezelfde systematiek in de vervoegingsvormen en de spelling van de werkwoordvormen. Naast gesyncopeerde vinden we nog tal van volle vormen, van de laatste zelfs meer in de Statenvertaling dan bij Vorsterman. Dezelfde vorm komt zowel in gesyncopeerde als in volle vorm voor, zij het dat de laatste minder frequent zijn. Van sommige werkwoorden treffen we bij Vorsterman de gesyncopeerde vorm aan en in de Statenbijbel de volle vorm, en omgekeerd. De voltooide deelwoorden van zwakke werkwoorden worden bijna altijd fonetisch gespeld. In de uitgang daarvan treffen we vaak <t> aan, soms ook <et>, een enkele keer <d>. Voltooide deelwoorden worden dus gespeld: meestal stam + <t>, soms stam + <et>, uitzonderlijk stam + <d>. De persoonsvormen worden de ene keer fonetisch gespeld, dan weer morfologisch, althans volgens onze begrippen.

Enkele voorbeelden uit Vorsterman:

Daerom / ist dat ghy u gave opten outaer offert ende ghy daer gedachtich *wordt* dat u broeder yet tegen u *heeft*... (V, 23)⁴

Ende hi [Joseph] en bekende haer niet / tot dat si *ghebaert hevet* haeren eersten gheboren sone.

Ende hy *heeft* gheheeten zijnen naem Jesus. (I, 25)

Voorwaer segghe ic u / ten si dat ghy *bekeert wort* / ende *wort* als kinderen ghy en sult niet ingaen int rijck der hemelen. (XVIII, 3)

[...] Emanuel / Dwelck soo veel *beduyt* als God met ons. (I, 23)

Ende ist dat God also *cleet* dat gras des ackers [...] (VI, 30)

[...] dat ghi uwen voet niet stooten en *sout* aenden steen. (IV, 6)

Wacht dat ghi u rechtvaerdicheyt niet en doet voor dye menschen / omdat ghi van haer gesien *soudt* worden. (VI, 1)

Waerom *eedt* [sic] u meester met publicanen ende sondaren? (IX, 11)

Ende ist dattet *ghebuert* dat hijt [= schaaep] *vint* / ic seg u voorwaer / hy *verblyt* hem meer daer af / dan van [...] (XVIII, 13)
 [...] Ende als hi coemt / soo *vindt* hi dat leech [...] (XII, 44)
 Al dese sal ic u geven / ist dat ghy nedervallende my *aenbidt*. (IV, 9)
 Siet toe dat ghy niet en *versmaedt* een wt desen cleynsten [...] (XVIII, 10)
 Ende als ghi dat gevonden hebt / so *vercondiget* mi weder / op dat ic comende hem aenbede. (II, 8)
 Maer als ghi vast soo salft u hoofd ende *waschet* u aenschijn [...] (VI, 17)
 Want ghy en zijt niet die daer *spreket* / maer den gheest uws vaders is / die welcke in u *spreect*. (X, 20)

Hoewel honderd jaar jonger hebben we de indruk dat de Statenbijbel meer volle vormen bevat dan Vorsterman. Enkele voorbeelden:

Doe *niert* Jesus van den Geest wech *geleyt* in de woestijne. (IV, 1)
 Ghy hebt *gehoort* dat tot de Ouden *geseght* is, Gy en sult niet dooden: maar so wie *doodet* {die}⁵ sal strafbaar zijn voor het gerichte. (V, 21)
 Maer ghy, als ghy *vast*, *salft* uw' hoofd, ende *wascht* uw' aengesichte. (VI, 17)
 Want een yegelijk die *bidt*, die *ontfanght*: ende die *soecket*, die *vindt*: ende die *kelopt*, dien sal open gedaen worden. (VII, 8)
 [...] , Waerom *eet* uw' Meester met de tollenaeren ende sondaren? (IX, 11)
 Ghy en *kondt* [=kunt!] niet Gode dienen ende den Mammon. (VI, 24)
 Indien nu Godt het gras des velts, dat heden is ende morgen in den oven geworpen *wort*, also *bekleet*, en sal hy u niet veel meer {*kleeden*} ghy kleyngeeloovige. (VI, 30)
 [...] Heere, ick en ben niet werdigh dat ghy onder mijn dack *soudt* inkomen, [...] (VIII, 8)
 Die sijne ziele *vindt*, sal {de selve} verliesen: [...] (X, 39)
 Als hy dese dingen tot haer sprack, siet een Overste quam ende *aenbadt* hem, seggende, ... (IX, 18)
 Maer ick zegge u [...], ende *bidt* [imperatief] voor de gene die u geweld doen, ... (V, 44)
 Ghy dan *biddet* [imperatief] aldus: Onze Vader [...] (VI, 9)
 Doch soo ghy geweten *baddet*, wat het zy, [...], ghy en *soudt* de onschuldige niet *veroordeelt* hebben. (XII, 7)
 Ende als hy over aen d'ander zijde was gekomen in 't lant der Gergesenen, zijn hem twee van den duyvel beseten *ontmoetet*. (VIII, 28)
 Ende ghy sult oock voor Stadthouders ende Koningen *geleydet* worden, [...] (X, 18)
 Ende ghy sult van allen *ghehatet* worden om mijnen name, [...] (X, 22)
Wordet dan haer niet gelijk: want uw Vader weet wat ghy van noode hebt, eer gy hem *biddet*. (VI, 8)
Biddet, ende u sal gegeven worden: *soecket*, ende ghy sult vinden: *keloppet*, ende u sal open gedaen worden. (VII, 7)
 [...] ende met welcke mate ghy *metet*, sal u weder gemeten worden. (VII, 2)
 Want ghy en zijt niet die *spreket*, maer {het is} de Geest uwes Vaders, die in u *spreect*. (X, 20)
 [...] ende siet de geheele kudde swijnen *stortede* van de steylte af in de zee [...] (VIII, 32)
Behoordet ghy oock niet u over uwen mede-dienstknecht te ontfermen, gelijk ick oock my over u *ontfermt* hebbe? (XVIII, 33)
 Ende alle de scharen *ontsetteden* haer, ende *seyden*, [...] (XII, 23)
 Ende het *geschiede* [verl. tijd] als hy in 't huys {Mathei} aensat [...] (IX, 10)
 Ende Jesus *antwoorde* ende *seyde* [...] (XI, 4)

Zowel Vorsterman als de Statenbijbel bevatten vormen met <dt> die morfosyntactisch niet legitiem zijn. Bij Vorsterman b.v. *eedt* voor *eet*, in de Statenbijbel vormen als *geboodt*, *kondt* [=kunt], *aenbadt*, [hij] *sondt*.⁶ Persoonsvormen verleden tijd van werkwoorden met stam op /t/ of /d/ vertonen vaak maar niet altijd <tt> of <dd> in de uitgang, bv. *antwoorde* naast ook *geschiede*.

Globaal gesproken kunnen we over de evolutie tussen 13e en 17e eeuw stellen dat zowel volle vormen als geapocopeerde en gesyncopeerde vormen naast elkaar voorkomen, maar dat de frequentie van de samengetrokken vormen in de 16e en 17e eeuw sterk toegenomen is. De volle vormen worden fonetisch gespeld, en zouden dat moeilijk anders kunnen. Samengetrokken voltooide deelwoorden van zwakke werkwoorden worden nog altijd fonetisch gespeld en eindigen dus meestal op <t> . Bij

samengetrokken persoonsvormen tegenwoordige tijd van zwakke en sterke werkwoorden, en verleden tijd van sterke werkwoorden, lijkt het alsof de spelling die is van de volle vorm waarbij de als <e> geschreven s'jwa a.h.w. geschrapt wordt zodat een schijnbaar morfosyntactisch gemotiveerde spelvorm ontstaat. Dat doet zich duidelijk ook voor bij imperatieven zoals *bidt*. Samengetrokken persoonsvormen verleden tijd van zwakke werkwoorden krijgen op die manier ook geregeld de grafie <tt> of <dd> bij werkwoorden met stam op <t> of <d>. Schematisch geeft dat de volgende verschuivingen bij persoonsvormen en imperatieven:

-e	→	-
-et	→	-t
-ede	→	-de
-eden	→	-den
-ete	→	-te
-eten	→	-ten

Wanneer deze uitgang aan het eind van de stam wordt voorafgegaan door <d> blijft die dus bewaard. Wanneer die voorafgegaan door <t> blijft die ook bewaard; wanneer dat een grafie <tt> aan het wordeinde oplevert wordt dubbele t gereduceerd tot één <t>.

Het gelijkvormigheidsbeginsel

De spelling van de werkwoordsvormen, althans van de persoonsvormen en imperatieven, niet van de voltooide deelwoorden, is daar bovenop vanaf het einde van de 16e eeuw ongetwijfeld de invloed van het gelijkvormigheidsbeginsel gaan ondergaan. Het gelijkvormigheidsprincipe wordt geregeld toegeschreven aan Spieghel (1584) en het kreeg definitief zijn beslag in Siegenbeek (1804) nadat er een paar eeuwen vóór (J. van der Schuere, A. de Hubert, S. Ampzing, P. Leupenius, A. Kluit) en tegen (C. van Heule, Vondel) gediscussieerd is. Voor het spellen van de eindklank /t/ van werkwoordsvormen is het beginsel op verschillende wijzen toegepast. Hierboven hebben we voorbeelden gegeven van de wijze waarop het toegepast werd door Van der Schuere (1612), Ampzing (1628) en in beperkte mate door Ten Kate (1723).

Codificatie van de werkwoordspelling

Onze huidige werkwoordspelling, die de morfosyntactische afleiding heet voor te stellen, is voor het eerst met succes in 1706 gecodificeerd door de predikant Arnold Moonen⁷, althans voor alle werkwoordsvormen behalve het voltooide deelwoord, dat tot ver in de 18e eeuw kennelijk onveranderlijk bleef als onderdeel in de samengestelde tijdsvormen van het werkwoord. Moonen (1706, p. 13) schrijft: “De T is ook de Merkletter en nootwendigh in het spellen der tweede persoonen van beide Getallen der Aentoonende Wyze, en des derden persoons in het Eenvouwige Getal; als *Gy, Hy, Neemt, geeft, leeft, hoort, zingt &c.* Dit houdt zynen regel, schoon het Wortelwoort⁸ in een D eindigt, wanneer de T niet achtergelaeten wordt, noch de D in de T verandert. Want men schrijft *Gy, Hy houdt, wordt, vindt, landt, grondt, &c.* alle afgeleidt van de Wortelwoorden in de Gebiedende Wyze, *Houd, word, bind, vind, land, grond?* Verder vinden we dit systeem uitvoerig geïllustreerd in de voorbeelden van vervoegingen die hij p. 143 tot 163 geeft.

Nadien is de nu nog geldende beregeling van de uitgang van persoonsvormen maar ook van voltooide deelwoorden op eindklank /t/, naargelang het geval te spellen als <t>, <d> en <dt>, en van de vormen met uitgang <de> of <dde>, <te> of <tte> beschreven door Kluit (1777, 31-40 en 548 v.v.). Die werkwoordspelling is in definitieve vorm gecodificeerd door Siegenbeek (1804) in de eerste officiële Nederlandse spelling, en meer uitvoerig door Weiland (1805) in de eerste officiële Nederlandse spraakkunst. De beregeling van Siegenbeek en Weiland is die welke vandaag nog altijd geldt. Alleen ontbrak bij hen een beregeling voor *je-* en *jullie-*vormen, en voor *u-*vormen (beleefdheidsvormen). Voor de tweede persoon enkelvoud en meervoud kent Weiland (1805) alleen *Gij* als subjectsvorm van het pronomen 2e persoon.⁹

Op grond van de vandaag geldende systematiek in de werkwoordspelling zijn hedendaagse taalbeschouwers geneigd die spelling te zien als de representatie van een onderliggende morfologische structuur met als componenten een stammorfeem en vervoegingsaffixen, waarbij voor beide soorten morfemen het gelijkvormigheidsprincipe geldt. Zo staat het beschreven in de Woordenlijst (1954, p. XXXVII-XXXVIII; 1995, p. 39-40). Zo wordt het uitvoerig voorgesteld in de ANS (Haeseryn e.a. 1997, p. 64

v.v.). En het wordt in didactische werken (b.v. De Schryver 1998, p. 109-141) ook zo gepresenteerd. Een stap verder is te denken dat die redenering ook gevolgd is door de ontwerpers van onze werkwoordspelling, althans dat is de indruk die men zou kunnen opdoen bij passages zoals de volgende uit Geerts (1985, p. 179): “Verder is te onthouden dat de achttiende-eeuwer A. Moonen (1706) als een van de feitelijke grondleggers van de spelling der werkwoordsvormen beschouwd kan worden, een spelling die in 1984 nog steeds, zij het sterk aangevochten, van kracht is [...]”. Van der Velde (1956, p. 56) stelt dat Moonen “een der feitelijke grondleggers is geweest van onze huidige verbale spellingconventies.”¹⁰ Hij ziet hem als de “belangrijkste en invloedrijkste woordvoerder” van de groep die de periode van “taalreglementering in Frans-klassicistische geest” heeft ingezet. (Van der Velde 1956, p. 55)

Etymologische spelling

Daar wil ik tegenover stellen dat de voorgangers en ontwerpers van onze werkwoordspelling in feite een etymologische redenering gevolgd hebben. Telkens weer, althans bij persoonsvormen en imperatieven, stellen ze dat de werkwoordvormen de spelling van de volle vorm dienen te behouden maar met syncope van de <e>. We tonen dat aan door passages in hun geschriften waar ze spreken van ‘uitlaten’, ‘verzwijgen’, ‘wegsnijden’, ‘zaamtrekken’, ‘weglating’ e.d., termen die we in de citaten in vetjes weergeven.

Leupenius (1653, p. 43) schrijft: “Van den wortel komen voor eerst de tweede en derde persoon van het eenvoud / en de tweede in het meervoud van de selve tyd en wyse / door toedoen van de letter *t*, *ik leere*, *gy leeret*, *hy leeret*. Doch alsoo onse taal groote soetigheid vindt in de korthed soo wordt de *e* veeltyds **uitgelaaten** / en dat seer bevallyk / *ik leer*, *gy leert*, *hy leert*.”

Moonen (1706, p. 33-35) is volgens Schaars (1988, p. 90-94) helemaal geen voorstander van het gelijkvormigheidsbeginsel maar veel meer van een fonetisch principe. Daarentegen is hij wel aanhanger van een wat duister principe van ‘oorspronkelijkheid’. Hij beveelt aan om de spelling van de werkwoordvormen *landt* in *Hy landt te Oostende*, *raedt* in *Hy raedt hun ten beste*, en *verbondt* in *in gy verbondt u tot de betaeling* te onderscheiden van de homofone substantieven die hij liever zuiver fonetisch spelt. Hij verduidelijkt daar op p. 35 bij: “In welke leste [d.w.z. de werkwoorden] de D, eene der Wortelletteren der Stamwoorden, *Land*, *raed*, *verbind*, aen en met de volgende toevallige en merkleter T gehecht en vereent wordt door eene **verzweegene** E, als de **rustende** Scheva der Hebreuwen; die echter by zommige Nederlanders en hunne nabuuren in de uitspraake van *Landet*, *raedet*, *verbondet* gehoord wordt of plagh te worden.”

Hoewel Kluit (1777, p. 33-40) aangeeft dat werkwoordspelingen met <dt> voor hem niet hoeven, accepteert hij ze toch vanwege het “achtbare gebruik”, en geeft hij ze een zekere legitimering door erop te wijzen “dat we van zelf met de DT, in *brandet*, *zendet*, *wordet*, op der Ouden natuurlijke Regelmaat neêrkomen om, de E **wegsnijdende**, niet te schrijven *brandDT*, *zendDT*, *wordDT*; maar *brant*, *zent*, *wort*. Men zal zekerlijk zeggen; dat dit van mij bijgebrachte een *Chimeer* is, van allen gront ontbloot. Maar dit is het niet. En, om dit te toonen, behoef ik slechts te herwijzen naar onze Oude Nederduitsche *terminatie* des tweeden en derden Persoons *Sing. Ind. Praes. Verborum*:

Deze waren *est* en *et*: als, *ik leze*, *du lezEST*, *hi leZET*, *ik bevieze*, *du bevieZEST*, *hi bevieZET*. [...] Men heeft naderhand die E in *lezest*, en *lezet*, **zaamgetrokken**.”

Siegenbeek (1804/1827, p. 160) merkt ten “aanzien der *dt*, welker vereeniging zeker op zich zelve iets vreemds en wanstaltigs heeft [...] alleen dan te gebruiken heeft, wanneer zij voorkomt als eene **verkorting** van *det*, dat is, met andere woorden, in den tweeden en derden persoon van den tegenwoordigen, en den tweeden van den onvolmaakt verledenen tijd der aantoonende wijze, in de werkwoorden *binden*, *vinden*, en meer dergelijke. Immers is het te voren reeds aangemerkt, dat men oudtijds deze, gelijk alle andere werkwoorden, op de volgende wijze vervoegd heeft:

Ik *binde*, gij *bindet*, hij *bindet*.

Ik *bonde*, gij *bondet*, hij *bonde*.

waaruit, bij de **weglating** der zachte *e*, *ik bind*, *gij*, *hij bindt*, *ik*, *hij bond*, *gij bondt*, geboren wordt.”

In de eerste officiële Nederlandse spraakkunst (Weiland 1805) wordt de werkwoordspelling a.h.w. synchroon beschreven in termen van vervoeging met begrippen als ‘wortel’ (stam) en ‘uitgang’, en wordt de spelling daar impliciet uit afgeleid. Weiland spreekt niet expliciet over samentrekking of weglating van <e>. Ten hoogste vermeldt hij in een voetnoot bij § 303 de manier waarop “onze Voorouders” de

werkwoorden voor 1500 vervoegden: “*ik stelle, du stelles, hi stellet, wi stellen, gi stellet, zij stellent, enz.*” In de inleiding op deel A van zijn woordenboek (Weiland 1799, p. 48-57) spreekt hij daarentegen meer uitvoerig over de D en T aan het wordeind (“sluitletter”), in het bijzonder bij werkwoorden. Bij de ‘buiging’ [sic] van werkwoorden verwijst hij naar de volle, niet samengetrokken vormen in het Middelnederlands als motivering voor de huidige spelling van de werkwoorden zonder echter expliciet te spreken over syncope.¹¹

In het midden van de 19e eeuw spreekt Brill (1849/1871, p. 61) nog uitdrukkelijk over “**Synkope** der vokaal van den verbuigingsuitgang: Zij is voorhanden in den derden pers. enkelv. en den tweeden pers. van den tegenw. tijd aantoon. wijze, en bij ongelijkvl. [= klinkwisselende] werkwoorden ook in den tweeden pers. van den onvolm. verled. tijd: “*hij, gij leest, lisith [...]*”. Hier gaat hij voor de volle vorm niet naar Middelnederlandse vormen terug maar naar Gotische vormen zoals *lisith*. In een ‘Aanmerking’ gaat hij wel naar oudere Nederlandse vormen terug: “Bij werkwoorden, wier stam op t uitgaat, valt, na het **onderdrukken** van de vokaal des uitgangs, de t van den stam met de t of d des uitgangs samen. Bij werkwoorden op d valt de d des deelwoords met de d des stams samen: *gij, hij acht* voor *achtet, geacht* voor *geachtet; gij zat* voor *zadet; aanvaard* voor *aanvaardet*. Wanneer Brill een overzicht geeft van de conjugatievormen van de werkwoorden (p. 307 v.v.) doet hij dat in eerste instantie in termen van stam en uitgangen die aan de stam worden toegevoegd: -, -e, -t, -et, -en. De “t wordt [...] achter den stam gevoegd, als hij op eene d eindigt: *hij bindt, hij aardt*; doch als de stam op t eindigt, smelt de t van den stam met deze t samen: *hij acht, hij vecht, hij vergeet* voor *hij achtet, vecht, vergetet*.” Zo geeft hij ook: “*gij bindt, gij bondt, gij aardt*, maar: *gij acht* (voor *achtet*), *gij vergeet* (voor *vergetet*), *gij vergaat* (voor *vergatet*). Het is wat vreemd dat hij naar de oudere volle vorm verwijst bij de stammen op -t maar niet op -d.

De grammatica’s van Moonen (1706) tot Brill (1849/1871) hadden een onderscheid gemaakt tussen aantoonende en aanvoegende wijze. Moonen (1706) had weliswaar een begripsmatig onderscheid gemaakt tussen aantoonende en aanvoegende wijze, maar had in de vervoegingsvormen niet gedifferentieerd: *gy wordt* was bij hem zowel aantoonende als aanvoegende wijze. Weiland heeft het onderscheid gemaximaliseerd in de vervoegingsvormen, wat we illustreren met een paar voorbeelden uit Weiland (1805, § 313-318):

	aantoonende wijs	aanvoegende wijs	gebiedende wijs	deelwoorden
teg. tijd	Ik word/druk Gij wordt/drukt Hij wordt/drukt Wij worden/drukken Gij wordt/drukt Zij worden/drukken	Dat ik worde/drukke Dat gij wordet/drukket Dat hij worde/drukke Dat wij worden/drukken Dat gij wordet/drukket Dat zij worden/drukken	word/druk gij	wordende drukkende
verl. tijd	Ik werd/drukte Gij werdt/druktet Hij werd/drukte Wij werden/drukten Gij werdt/druktet Zij werden/drukten	Dat ik wierde/drukte Dat gij wierdet/druktet Dat hij wierde/drukte Dat wij wierden/drukten Dat gij wierdet/druktet Dat zij wierden/drukten	wordt/drukt gij	geworden zijnde gedrukt hebbende

In die maximalisering is Weiland (1805) volgens Van der Velde (1956, p. 97 v.v.) door de schoolgrammatica’s heel de 19e eeuw door gevolgd. In zijn wetenschappelijke grammatica maakt Brill (1871, p. 309) het vervoegingsonderscheid ook nog altijd heel expliciet: “De aanvoegende wijze dient de toonloze e, die haren uitgang kenmerkt, vóór den persoonsuitgang t te behouden, zal het kenmerkende dier wijze niet verloren gaan: *gij gevet, gij hooret, gij lazet, gij vergatet*.”

De meer moderne Den Hertog (1898/1911, p. 85-87) houdt in de persoonsvormen 1e en 3e persoon aanvoegende wijs nog wel een uitgang -e. In de tweede persoon (met *gij*) valt de aanvoegende wijze samen met de aantoonende: *Men hoopt, dat gij overwint*. En in een opmerking in kleine letter schrijft hij: “De tweede-persoons-vormen zouden theoretisch moeten luiden: *overwinnet, komet, wordet, overwonnet, kwamet, werdet, haddet en waret*, maar deze vormen worden nooit meer gehoord.”

Vermoedelijk heeft Weiland veel oudere vormen artificieel opnieuw ingevoerd. Naar aanleiding van diezelfde vormen in de spraakkunst van Terwey (1900) zegt De Vooy (1967, p. 152) dat die vermoedelijk op de Statenbijbel teruggaan. Dat neemt niet weg dat sommige volle, niet-gesyncopeerde vormen zoals voorgeschreven voor de conjunctief, via het onderwijs in de schrijftaal gehandhaafd konden worden. Het feit dat de Statenvertaling in zijn originele versie en spelling in de 19e eeuw bij sommigen in Nederland nog bekend moet zijn geweest¹² zal er wellicht ook toe bijgedragen hebben om de oudere volle werkwoordvormen (in indicatief, conjunctief en imperatief) in het taalbewustzijn van de geletterden te handhaven.

Ook al waren vormen in de aanvoegende wijs als *gij wordet, haddet* kunstmatig, ze konden voor de schrijver a.h.w. een stuk van een ezelsbruggetje vormen. Bij indicatief - en imperatiefvormen als *gij/ hij wordt, ik/ hij had, gij hadt, gij zoudt, geleid, ik arbeidde, word/ wordt* zorgden taalminnaars en spraakkunstenars in de 18e en 19e eeuw voor het andere deel van het ezelsbruggetje door ze uitdrukkelijk te verbinden met (al dan niet geconstrueerde) volle oudere vormen als *gij/ hij wordet, ik/ hij hadde, gij zonde, geleided of geleidet, ik arbeidede, worde/ wordet*. Het ezelsbruggetje bij het schrijven was dus het beroep op gesyncopeerde of geapocopeerde <e>, het was zodoende van etymologische aard, en het werd als zodanig in het onderwijs bijgebracht. Wie de (al dan niet kunstmatige) etymologie niet kende had pech en spelde of fonetisch, of spelde de in zijn geheugen opgeslagen meest frequente vorm, of maakte fouten in de regeltoepassing. Daarop wijst een passage van De Vries in het Voorbericht bij Te Winkel (1863, p. ix-x) over de “talrijke feilen, die zoo dikwijls ook door schrijvers van naam worden begaan, maar daarom niet minder onverdedigbaar blijven [...] b.v. [...] de verbogen deelwoorden *gehaatte, vergoodde*, voor *gehate, vergode*, [...] en dergelijke slordigheden meer”.

Een halve eeuw na Brill beschrijft Den Hertog (1897/1915, p. 165 v.v.) de vervoegingsvormen van vandaag alleen nog in termen van stam en “persoonsuitgangen” -*t* en -*en* (p. 166), onvoltooid verleden tijden op -*de* of -*te*, en voltooid deelwoorden op -*d* of *t*, maar zonder enige etymologische verwijzing naar syncopering en apocopering. Het lijkt dus in eerste instantie een voorstelling van de synchrone, ‘logische’, morfosyntactische afleiding.

Toen nieuwerwetse neerlandici in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw meer taalpsychologisch gingen denken, en onder meer het principe ‘taal is klank’ vooropstelden, hebben ze vreemd genoeg de werkwoordspelling niet in vraag gesteld. Het valt op dat Kolléwijn (1916), die in zijn bekende artikel uit 1891 over ‘Onze lastige spelling’ zo tekeer was gegaan tegen de historiserende spelling van De Vries en Te Winkel, en die in 1906 van leer trok tegen B. Huydecoper, “een taaldespoot uit de pruiketijd”, met geen woord over de werkwoordspelling rept. Ook de erudiete De Vooy spreekt in zijn publicaties hoegenaamd niet over de werkwoordspelling, wel over de werkwoordmorfologie. Het lijkt wel alsof deze neerlandici uitsluitend oog hebben gehad voor de synchrone morfosyntactische vorming van werkwoordparadigmata in termen van stam- en vervoegingsmorfemen, en de geschreven representatie ervan hebben opgevat als loutere afspiegeling van de veronderstelde onderliggende morfosyntactische systematiek. Dan hoefde er over de spelling van werkwoordvormen niet veel apart gezegd te worden: de werkwoordspelling volgde immers het meer algemene morfologische principe voor de spelling. Dat was het geval met de Woordenlijst, althans tot de editie 1954; de editie 1995 behandelt de werkwoordspelling wel apart maar erg onvolledig. En ook in de studie van Nunn (1998) komt de werkwoordspelling slechts beperkt aan de orde in het hoofdstuk over de uniforme spelling van morfemen en wordt ze kennelijk morfosyntactisch afgeleid.

Niettemin stuiten we vandaag nog op een paar gevallen waarin de spellingvorm alleen op etymologische gronden gelegitimeerd kan worden. Wie de werkwoordspelling uitsluitend opvat als de grafische weergave van de synchrone morfosyntactische afleiding, kan niet verklaren waarom we volgens de ANS en de taaladviesdatabanken van Onze Taal of het Taalunieversum van de Taalunie, vandaag nog dienen te spellen: *gij zoudt, gij kondt*, of *u zoudt* en *zoudt u* (naast *u zou* en *zou u*), ook al worden de vormen met *gij* en die met *u zoudt* (met <dt>) als verouderd bestempeld. De stam in de verleden tijd is hier logischerwijze immers *kon* en *zou*. Al in de bijbel van Vorsterman vonden we *ghi sout*. In een brief van J. Cats aan zijn nicht uit 1640 (in Weijnen 1965, p. 360) lezen we:

Ick hadde U.E? oock laeten weten dat U.E. eenighe goede somme van peñ tot dien eijnde byden anderen *sout* moghen houden, [...]

De vorm *ge kont* e.d. vinden we in de brieven van de Vlaamse soldaten in het leger van Napoleon (Van Bakel 1977). We vinden hem ook op Nederlandse en Vlaamse websites, b.v. *kont* naast *zoudt* op een

studentenwebsite (<http://www.win.tue.nl/~wstahw/Docs/poem.html>) van de Technische Universiteit Eindhoven¹³:

Hij had een koelkast in het lab geplant,
ge *kont* hem horen, al *zoudt* ge het niet willen.

Zo ook kun je vanuit de morfosyntactische afleiding niet uitleggen waarom je naast *hou je van me* zou moeten spellen *je houdt van me* terwijl *je hout van me* fout gespeld zou zijn.¹⁴

Besluit

De conclusie uit dit verhaal is dat de vandaag geldende regeling van de werkwoordspelling in wezen etymologisch bepaald is. Al in het Vroegmiddelnederlands werden werkwoordvormen samengetrokken door apocope en syncope van de sjwa in de werkwoorduitgang: *ic vinde – vind, bi hatet – haat, vindet – vindt, beantwoordede – beantwoordde, gi haddet – hadt*. Gedurende vele eeuwen kwamen beide vormen naast elkaar voor, met dien verstande dat de niet-gecontraheerde vormen meer en meer kunstmatig en schrijftalig zijn geworden, in de 19e eeuw nog een papieren bestaan kenden en in de 20e eeuw niet meer bekend waren. De werkwoordspelling van vandaag stelt echter in wezen nog altijd de niet-gecontraheerde vervoegingsvormen voor waarbij de sjwa in de werkwoorduitgang is weggelaten. Dat systeem is sinds de 19e eeuw in de grammatica's en spellingleerboeken geherïnterpreteerd als zou het via de spelling de morfosyntactische afleiding representeren en bijgevolg compleet logisch en helder moeten zijn. Het resultaat van dat alles is dat taalgebruikers niet kunnen voorkomen dat ze spellingfouten maken, met name bij vormen van werkwoorden waarbij de stam op /t/ of /d/ eindigt.

In principe is het echter mogelijk werkwoorden volgens een andere, ten minste even logische maar meer inzichtelijke en beter hanteerbare systematiek te spellen. De analyse en de alternatieve voorstellen van de Werkgroep ad hoc Spelling (1988, p. 117-127) over de werkwoordvormen en daarmee samenhangende onderdelen van de spelling verdienen daarom ernstig te worden genomen, en uit linguïstisch en psycholinguïstisch oogpunt verder te worden onderzocht. Daarmee wordt zowel een wetenschappelijk als maatschappelijk belang gediend.

Bij de begraafplaats van Keerbergen worden de bezoekers tot bezinning aangespoord met een bord boven de ingangspoort:

Zoals gij zijt, zo waren wij
Zoals wij zijn, zo wordet gij.

Het aantal mensen dat beseft dat *ze wordt* met <dt> in feite schrijven wegens de oudere vorm *wordet* zoals die tot in 19e eeuw bekend moet zijn gebleven, is nu waarschijnlijk erg klein. Het aantal mensen dat spellingfouten zoals *ik wordt* en *wordt ik*, of *bij antwoord* en *antwoord bij*, schrijft is daarentegen behoorlijk groot, zoals vastgesteld kan worden in het 38-miljoencorpus van het INL. Een simpele zoektocht op het internet levert eindeloze aantallen zulke fouten op. Hoe goed de mensen de regels ook kennen, het laat zien dat er met die regels iets niet in orde is (1) vanwege hun etymologische in plaats van logische herkomst, en (2) omdat ze homofone vormen opleveren die verschillend gespeld dienen te worden. Dat zou ons ook tot nadenken moeten stemmen: constructies van taalkundigen zijn niet noodzakelijk geschikt.

Noten

1 We gaan hier voorbij aan het fenomeen dat niet het morfologische maar het fonetische principe van toepassing is bij morfemen, werkwoordelijke en andere, met alternantie v/f of z/s aan het morfeemeinde: b.v. *dief/dieven, leef/leven, mees/mezen, lees/lezen*.

2 Van Loey wijst terecht op het patroon *ge--ed* met een onderliggend foneem /d/. Immers in verbogen vormen van voltooid deelwoorden vinden we tussen 13e en 17e eeuw vormen als *ten gesetteden tide*.

3 We vermoeden dat *vervoudt* de representatie zou kunnen zijn van syncope van *vervoudet*.

4 De versnummers zijn die welke vandaag nog gebruikt worden en die ook al in de Statenbijbel gebruikt werden. De schuine streepjes staan zo bij Vorsterman afgedrukt.

5 Voor door de vertalers toegevoegde woorden gebruikt de Statenbijbel vierkante haakjes, hier weergegeven als accolades.

6 Overigens vinden we bij Vorsterman (*die stadt, haer nedt* [=net]) en in de Statenbijbel (*Godt, stadt, den eedt*) ook adjectieven en substantieven op <dt>. Koelmans (1959, 82) wijst op correcties van <t> in <dt> bij Michiel de Ruyter in zijn brieven en journalen tussen 1642 en 1676: b.v. *schoudt, nyemandt, woeydt* [woei het], *pardt* [part], *sadt, vloedt, wondt* [woont], *boordt* [boord]. We besteden in deze bijdrage geen aandacht aan het feit dat tussen 16e en 18e eeuw substantieven en adjectieven met stam op /d/ vaak met <dt> gespeld werden, met <d> wegens de gelijkvormigheid en <t> om de stemloosheid van de eindconsonant aan te geven.

7 Dat Moonen (1706) die spelling als toepassing van rationalistische taalbeginselen ijkte wordt zo gesteld door Couvreur (1973, p. 57): “Overeenkomstig de regel dat een werkwoordsvorm bestaat uit het ‘zakelijk deel’ (semanteem) + een uitgang (als merkteken)” (Couvreur 1973, noot 2). Geerts (1985, p. 179) noemt Moonen “een van de feitelijke grondleggers van de spelling der werkwoordsvormen”.

8 Met de termen ‘Wortelwoord’ (in hedendaagse termen: stammorfeem) en ‘Merkletter’ (vervoegingssuffix) introduceert Moonen een (schijnbare?) morfosyntactische afleiding en spelling. Merkwaardigerwijze is hij daar niet consequent in is aangezien hij dat niet doet voor de voltooid deelwoorden. Schaars (1988, p. 84-94) wijst op een aantal onduidelijkheden en inconsequenties bij Moonen, die aan een fonetisch principe in de spelling hecht en tegenstander is van gelijkvormigheid, maar dat fonetisch principe dan toch in sommige gevallen ondergeschikt maakt aan het ‘oorspronkelijkheidsprincipe’ dat hij met name bij de werkwoorden hanteert, waar hij het onderscheid ‘wortelwoord’ en ‘merkletter’ maakt en zodoende in feite toch een morfologisch principe hanteert.

9 De huidige pronomina stemmen nog altijd overeen met de oudere pronomina van 1e (*ic, wi*) en 3e persoon (*hi/si, si*). Het is bekend dat het pronomen 2e pers. enk. *du* al in het Middelnederlands vaak vervangen werd door het pronomen van de 2e pers. mv. *ghi*, zodat de persoonsvorm van de 2e pers. enkelvoud eigenlijk die van de 2e pers. meervoud was..

10 Van der Velde (1956) heeft bij mijn weten het meest uitvoerig de beregeling van de werkwoordsvormen en -spelling in grammatica’s en schoolboeken historisch onderzocht.

11 Weiland (1799, p. 56) stelt zelfs: “De lijdende deelwoorden van werkwoorden, welken [sic], in de onbepaalde wijs, eene D, of T, en in den verledenen tijd DD, of TT hebben, moeten, volgens de regelmaat, in de verbuiging [...], eene DD of TT behouden, als *melden, meldde, gemeld - de gemeldde zaak: verlichten, verlichtte, verlicht - eene verlichtte kamer*. Zoo ook *het gegronde bewijs, de beandwoordde vraag, het geslechte huis*, enz.

12 Hoewel er sinds 1750 een gemoderniseerde versie van de Statenvertaling bestond, de zgn.

Jongbloeditie, zijn er in de 19e eeuw nog herdrukken van de oudere versie verschenen, o.m. een herdruk van 1865 door de Nederlandsche Bijbel-compagnie in Amsterdam, en een herdruk van 1885 in Den Haag.

13 Met een knipoog naar prof. A. Verrept, die behalve aan de Universiteit Antwerpen ook een aantal jaren aan de Technische Universiteit Eindhoven heeft gedoceerd.

14 Zo kan men zich afvragen of het *badt* uit Guido Gezelles gedicht ‘Gij badt op eenen berg alleen’ niet had moeten luiden: *bad*. *Gij kwaamt, gij gaaft* hadden al in de 17e eeuw de persoonsvorm die bij *jij* hoort als alternant gekregen, *gij kwam, gij gaf*. (Weijnen 1965, p. 41) Daarom kunnen we vermoeden dat *gij baadt* ook omgezet is in *gij bad*, en dan zou de t moeten wegvallen. In Van Dijk (1862, p. 143) wordt *gij baadt* echter nog als reguliere vorm vermeld.

Literatuur

- Ampzing, S. (1628). *Nederlandsch Tael-bericht*. Opgenomen in Zwaan (1939, p.133-191)
Statenbijbel (1637). *Biblia, dat is de gantsche H. Schriftuere [...]*. Leyden: Elzevier, 1663.
- Bakel, J. van (1977). *Vlaamse soldatenbrieven uit de napoleontische tijd*. Brugge, Nijmegen: Orion, Dekker & Van de Vegt. <http://www.telebyte.nl/~janbakel>
- Brill, W.G. (1871). *Nederlandsche Spraakleer ten gebruike bij inrichtingen van hooger onderwijs. Iste Deel*. Leiden: E.J. Brill, 4e uitg. (1e uitg. 1849)
- Couvreur, W. (1973). De werkwoordspelling volgens Jan des Roches en Pieter Behaegel. In: *Album Willem Pée* (p. 57-65). Tongeren: Drukkerij Michiels.
- Daems,Fr. (1999). The source of spelling mistakes in the writing process. In: Johan van der Auwera , Frank Durieux & Ludo Lejeune, *English as a Human Language. To honour Louis Goossens* (p. 83-94) München: LINCOM EUROPA, LINCOM Studies in Germanic Linguistics 04.
- Daems, Fr. (2000). Walglijk en Ongerijmd: Over de leerbaarheid van de werkwoordspelling. In S. Gillis, J. Nuyts & J. Taeldeman, *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges De Schutter* (p. 95-113) Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen.
- Dijk, J.A. van (1862). Iets over den tweeden persoon van het enkelvoud. *De Taalgids*, 4, 138-144. <http://www.dbnl.org>
- Geerts, G. (1985). Van tournooi naar toernooi in tien bedrijven. In: E. Assink & G. Verhoeven (Red.), *Visies op spelling* (p. 174-193). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Gysseling, M. (1963). De statuten van de Gentse leprozerij van 1236. *Studia Germanica Gandensia* V, 9-43.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: . M. Nijhoff.
- Hertog, C. H. (1911). *De Nederlandsche Taal. Tweede Deel*. Amsterdam: W. Versluys, 3e druk (1e druk 1898).
- Hertog, C.H. den (1915). *De Nederlandsche Taal. Eerste Deel*. Amsterdam: W. Versluys, 4e druk (1e druk 1897).
- INL (1996). *38 Miljoen Woorden Corpus*. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie.
- INL (1998). *CD-ROM Middelnederlands*. Instituut Nederlandse Lexicologie. Den Haag/ Antwerpen: Sdu / Standaard.
- Kluit, A. (1777). *Vertoog over de tegenwoordige Spelling der Nederduitsche Taal*. Derde Deel. Leyden: Werken van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde.
- Koelmans, L. (1959). *Teken en klank bij Michiel de Ruyter*. Assen: Van Gorcum. <http://corpora.inl.nl>
- Kollewijn, R.A. *Opstellen over spelling en verbuiging*. Groningen, Den Haag: Wolters, 3e verm. druk.
- Leupenius, P. (1653). *Aanmerkingen op de Neederduitsche Taale*. In: W.J.H. Caron (1958). *Petrus Leupenius, Aanmerkingen op de Nederduitsche Taale en Naaberecht*. Groningen: Wolters.
- Loey, A. Van (1960). *Middelnederlandse spraakkunst. I. Vormleer*. Groningen: Wolters.
- Luyken, Johannes en Caspaares (1694). *Het Menschlyk Bedryf. Vertoond, in. 100. Verbeeldingen van: Ambachten, Konsten, Hanteeringen en Bedryven; met Versen*. t'Amsterdam.
- Moonen, A. (1706). *Nederduitsche Spraakkunst, ten dienste van in- en uitheemschen [...]*. T'Amsterdam: By François Halma.
- Nunn, Anneke M. *Dutch Orthography. A Systematic Investigation of the Spelling of Dutch Words*. Proefschrift KU Nijmegen. Den Haag: Holland Academic Graphics, 1998.
- Onze Taal*. www.onzetaal.nl
- Sandra, D., S. Frisson & Fr. Daems (1999). Why simple verb forms can be so difficult to spell: The influence of homophone frequency and distance in Dutch. *Brain and Language*, 68, 277-283.
- Sandra, Dominiek, Frans Daems & Steven Frisson (2001). Zo helder en toch zoveel fouten! Wat leren we uit psycholinguïstisch onderzoek naar werkwoordfouten bij ervaren spellers? *Vonk*, 30 (3), 3-20.
- Schaars, F.A.M. (1988). *De Nederduitsche Spraekunst (1706) van Arnold Moonen (1644-1711)*. Proefschrift Nijmegen. Wijhe: Quarto.
- Schryver, J. De (1998). *Handboek Spelling*. Deurne: Wolters Plantyn.
- Siegenbeek, M. (1804). *Verhandeling over de Nederduitsche spelling, ter bevordering van eenparigheid in dezelve*. Amsterdam: Johannes Allart. Geraadpleegde versie: Dordrecht: Blussé en Van Braam, 4e druk, 1827.
- Schuere, Jacob van der (1612). *Nederduysche Spellinge*. Uitgegeven, ingeleid en toegelicht door Dr. F.L. Zwaan. Groningen-Djakarta: Wolters.

- Spiegel, H.L. (1584). *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst, ofte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals [...]*. Leyden: Plantyn. In: G.R.W. Dobbins, *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst (1584)*. Assen: Van Gorcum, 1985.
- Taaluniversum. www.taaluniversum.org.
- Terwey, T. (1900). *Nederlandsche Spraakkunst*. Groningen: Wolters.
- Toorn, M.C. van den, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn & J.M. van der Horst (1997). *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Velde, I. van der (1956). *De tragedie der werkwoordsvormen*. Groningen, Djakarta: Wolters.
- Vooy, C.G.N. (1967). *Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Wolters, 7e druk.
- Vorsterman, Willem. (1528). *Den Bibel. 't gebeele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naerstichuyt naden latijnschen text gecorrigeert*. Antwerpen: Inden gulden Eenhoren, 1544.
- Weijnen, A. (1965). *Zeventiende-eeuwse Taal*. Zutphen: Thieme.
- Weiland, P. (1805). *Nederduitsche spraakkunst*. Amsterdam. Geraadpleegde versie: Dordrecht: Blussé en Van Braam, 1820. Editie van 1805: www.dbnl.org
- Werkgroep ad hoc Spelling (1988). *Rapport van de Werkgroep ad hoc Spelling*. Nederlandse Taalunie, Voorzeten 20. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.
- Winkel, L.A. te (1863). *De grondbeginselen der Nederlandsche spelling*. Leiden: D. Noothoven van Goor. www.dbnl.org.
- Woordenlijst Nederlandse taal* (1995). Den Haag-Antwerpen: Sdu-Standaard.
- Woordenlijst van de Nederlandse Taal* (1954). 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Zwaan, F.L. (1939). *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*. Groningen-Batavia: Wolters.